

6. મળે એટલું માણ

ગીતા પરીખ

જન્મ : ઈ.સ. ૧૯૨૯

ગીતાબહેન સૂર્યકાન્ત પરીખનો જન્મ ભાવનગરમાં થયો હતો. હાલ તેઓ અમદાવાદમાં રહે છે. તેમણે ‘પૂર્વી’ ‘ભીનાશ’ વગેરે કાવ્યસંગ્રહો આપ્યા છે. પ્રકૃતિ, પ્રણય, ભક્તિ, ગૃહજીવન વગેરે વિષયના અનુવાદક્ષેત્રે પણ કામ કર્યું છે.

સાહિત્ય સ્વરૂપ તરીકે જોઈએ તો આ એક ઊર્મિગીત છે. જે ગવાય તે ગીત, ગીત ઉપરથી જ ગીતા શબ્દ બન્યો છે. ગુજરાતીમાં લોકગીત, પ્રભાતિયાં, ભજનો વગેરે પણ ગીત ગણાય છતાં ‘ઊર્મિગીત’ એ બધાથી જરા જુદું પડે છે. અંગ્રેજી સાહિત્યની અસરથી ત્યાં જે ગવાતું તેને મળતું ‘ઊર્મિગીત’ આપણે ત્યાં રચાયું. ઊર્મિ એટલે લાગણી, સંવેદન. ગ્રીક

લોકો પોતાની ઊર્મિ અથવા સંવેદનને લાયર નામના તંતુવાદ સાથે ગાતા એ ગીતને ‘લિરિક’ નામ આપેલું. એ પ્રકારની રચના પછી અંગ્રેજીમાં ટેનિસન, કીટસ, બાયરન, વર્ડ્ઝવર્થ વગેરે કવિઓએ કરી.

કવિ નર્મદ પછી આપણે ત્યાં પણ એવાં ‘લિરિક’ લખાયાં તેનું ગુજરાતી ‘ઊર્મિગીત’ થયું, એમાં ભક્તિ ઉપરાંત પ્રકૃતિ અને માનવપ્રેમની ઊર્મિઓ રજૂ થઈ. ક્યારેક પોતાના વિષાદ અને વ્યથા પણ રજૂ થયાં.

સુગમસંગીત ગાનારા કલાકારોએ ગુજરાતીમાં આવા ગીતોને ઘેરઘેર જાણીતા બનાવ્યાં. નર્મદ પછી નરસિંહરાવ, નાનાલાલ, સુંદરમ, ઉમાશંકર, રાજેન્દ્ર શાહ, અવિનાશ વ્યાસ, જેવાએ ઘણાં ગીતો લખ્યાં છે.

આ ગીતમાં સંતોષપૂર્ણ મનોવૃત્તિ કેળવવાનો બોધ આપવામાં આવ્યો છે. ઈચ્છાઓની ઉત્પત્તિ સાગરનાં મોજાં જેવી અનંત છે. એક ઈચ્છા તૃપ્ત થાય એટલે બીજી ઉદ્ભવે છે. ઈચ્છાઓ સંતોષવાથી મન તૃપ્ત થઈ જતું નથી. સાચી તૃપ્તિ સંતોષવૃત્તિમાંથી જ મળે છે. જીવનમાં જે કંઈ મળે એનાથી સંતુષ્ટ રહેનાર વ્યક્તિ જ સાચું સુખ અનુભવી શકે છે. સંતોષવૃત્તિમાંથી ઉદારતા સાહજિક રીતે પ્રગટે છે. સંતોષી વ્યક્તિ જ પોતાને જે કંઈ મળે તેમાંથી બીજાને આપી શકે. આ સંદર્ભમાં, ત્યેન ત્યક્તેન ભુજિથાઃ ત્યાગીને ભોગવી જાણ એ ઉપનિષદના બોધને પણ આ ગીતની અંતિમ પંક્તિમાં વણી લેવામાં આવ્યો છે.

મળે, એટલું માણ, રે મન, મળે એટલું માણ !

આતમના ઓળખનારાને દુઃખમાં સુખની લહાણ... રે મન.

સમદરની જલલહરી જેવી અખૂટ તૃષ્ણામાળ,

એક શમે ત્યાં અનેક જાગી બાંધે જલની જાળ;

આંતરતોષ નહીં ત્યાં મિથ્યા યત્ન તૃપ્તિના જાણ... રે મન.

ચિનગારી બસ, જ્યોત થાય એ ? પામ વૃક્ષ બીમાંય

તૃપ્ત નિમીલિત પાંપણ નીચે સહુ જગ મળ્યું લહાય;

અહમ છોડતાં મળે ભલે ને પારસમણિ કે પ્હાણ... રે મન.

રે મન, મળે એટલું માણ !

લૈ લૈ દે તે ખોબે ખોબે રતનની ખાણ... રે. મન.

ટિપ્પણ

માણ - આનંદપૂર્વક ભોગવ **આતમ** આત્મા **લહાણ** - (અહીં) લહાવો **સમદર** - સમુદ્ર **જલલહરી** - પાણીનો તરંગ, સમુદ્રનું મોજું **અખૂટ** - આનંદ, કદીયે ખૂટે નહિ એવું **તૃષ્ણામાળ** - ઈચ્છાઓની હારમાળા **શમે** - શાંત થાય **આંતર-તોષ** - અંતરમાંથી પ્રગટતી સંતોષવૃત્તિ, આંતરિક સંતોષ **મિથ્યા** - વ્યર્થ, નકામા **યત્ન** - પ્રયત્ન **તૃપ્તિ** - સંતોષ **યાય** - માગ **તૃપ્ત** - અસંતુષ્ટ **નિમીલિત** - બંધ **બિડાયેલી** - મીચાયેલું **સહુજગ** - આખું જગત **લહાય** - જણાય છે **અહમ** - અહંકાર **શૈ** - શા માટે **પારસમણિ** - જેનો સ્પર્શ થતાં લોખંડમાંથી સોનું બની જાય એવો ચમત્કારિક મણિ **પ્હાણ** - પથ્થર **લૈ** - લઈને **રતન** - હીરો, રત્ન

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન 1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

1. કેવા પ્રકારના દુઃખમાં પણ માનવી સુખનો અનુભવ કરે છે ?
2. તૃષ્ણા વિશે કવિ શું કહે છે ?
3. માનવીને આખું જગત મળી ગયાની લાગણી ક્યારે થાય ?

પ્રશ્ન 2. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર પાંચ-સાત વાક્યોમાં આપો.

1. ‘મળે એટલું માણ’ ઊર્મિગીતમાં શો સંદેશ અપાયો છે ?
2. માનવીના મનમાં ઉદારતાની ભાવના ક્યારે જન્મે છે ?
3. દિવ્ય સંતોષ ક્યારે જન્મે છે ? સમજાવો.

પ્રશ્ન 3. કાવ્યપંક્તિઓનો ભાવાર્થ સમજાવો.

1. સમદરની જલલહરી જેવી અખૂટ તૃષ્ણામાળ
એક શમે ત્યાં અનેક જાગી બાંધે જલની જાળ.
2. લૈ લૈ દે તે ખોબે ખોબે રતનની ખાણ.

પ્રશ્ન 4. અલંકાર ઓળખાવો.

‘સમદરની જલલહરી જેવી અખૂટ તૃષ્ણામાળ’ - અલંકાર ઓળખાવો.

પ્રશ્ન 5. વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ લખો.

અખૂટ, તૃપ્તિ, નિમીલિત, ઈચ્છા, સંતુષ્ટ

પ્રશ્ન 6. માંગ્યા પ્રમાણે લખો.

જલલહરી, અખૂટ, નિમીલિત, આત્મસંતોષ એ ચાર શબ્દોન નીચેના શબ્દો સાથે યોગ્ય રીતે જોડો

માનવ, પાંપણ, સંપત્તિ, સમુદ્ર

આટલું કરો

1. ‘સંતોષી નર સદા સુખી’ આ કહેવતને સાર્થક કરતું અન્ય કાવ્ય શોધી તુલના કરો.
2. સમુદ્રમાં ઉઠતા નિરંતર મોજાનું તમે પ્રત્યક્ષ જોયેલા દૃશ્યનું વર્ણન કરો.
3. સુખ દુઃખ મનમાં ન આણીએ ઘટ સાથે રે ઘડિયાં એ પંક્તિનો કેન્દ્રવર્તી વિચાર લખો.

